

УДК 94:323.1(=411.16)|(477)"1922/1939"

Ольга Скус

(кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України,

Уманський державний педагогічний університет

імені Павла Тичини,

м. Умань, Україна)

ПОЛІТИКА «КОРЕНІЗАЦІЇ» (1922–1939): ЄВРЕЙСЬКА НАЦІОНАЛЬНА МЕНШИНА НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ

Особливістю суспільно-політичного життя в Україні впродовж 20–30-х рр. стала політика так званої коренізації. Офіційне трактування полягало у наданні національним меншинам «культурно-національної автономії», тобто сприятливої можливості розвивати національні культури. Початок було закладено в рішеннях XII з'їзду РКП(б) у квітні 1923 р., згідно яких декларувалось врахування національних чинників при формуванні партійного і державного апаратів, а також створення системи навчальних закладів, книговидавничої справи мовами національних меншин та ін. [6]. Більшовики переслідували мету підпорядкувати або взяти під контроль процеси національного відродження на окраїнах – «укорінитися». Зауважимо, що КП(б)У проводила процес «коренізації» у двох напрямках, здійснюючи українізацію і водночас активно створюючи умови для розвитку національних меншин, що проживали на території республіки. Загалом, у 1926 р. найчисленнішою національною групою неукраїнського населення були росіяни – 9,2 відсотки, а євреї становили 5,4 відсотки. Процес так званої євреїзації

характеризувався певними особливостями, чинниками яких стала швидка переорієнтації євреїв-службовців та партійних функціонерів різних ланок в умовах партійної дисципліни.

Упродовж 1919–1925 рр. президія ВУЦВК РНК та різні наркомати УСРР прийняли понад 100 постанов, зміст яких присвячувався вирішенню економічних, правових, культурних та інших питань проживання національних меншин, зокрема й євреїв на території республіки. Передбачалось «скільки-небудь компактні маси будь-яких національностей» об'єднати в державні одиниці, так звані національні райони, сільські й селищні ради. Так, було створено 25 національних районів, 995 сільських та 89 селищних рад [3, с. 123]. Серед них існувало три єврейські національні райони – Калініндорфський і Ново-Златопільський (Херсонщина) та Сталіндорфський (Запоріжжя), 98 сільських і 69 селищних єврейських рад. За деякими даними, станом на 1931 р. у цих районах проживало близько 250 тис. євреїв, або 14,2 відсотки їх загальної кількості на теренах України.

Зауважимо, що нарком освіти УСРР М.О. Скрипник звертав увагу на певну функціональну специфіку таких утворень, що територіальні одиниці «є не лише просто адміністративні органи управління трудящої людності даної території України, а водночас державні одиниці даної національності на Україні» [3, с. 124]. Стверджувалось, що вся робота «державних органів, адміністрації, школи, суду, кооперації» повинна проводитися мовою національної меншини. Тобто перевагу в таких районах надавали культурним потребам національної більшості, де українці вважались національною меншістю. Справжня мета, що полягала у вихованні «радянської людини», насадженні атеїзму та виявленні «класово ворожих елементів» приховувалася за більшовицькими лаштунками.

З метою здійснення контролю при ЦК КП(б)У діяв спеціальний підвідділ національних меншин з чотирма секціями, серед яких і єврейська. Від 1924 р. роботу в регіонах координувала Центральна комісія у справах національних меншин при ВУЦВК під головуванням секретаря президії ВУЦВК П. Буценка.

На секції покладались функції контролю як такого за діяльністю адміністративних органів, зокрема в єврейській секції працювали колишні члени Загального єврейського робітничого союзу у Литві, Польщі і Росії [1].

Успішність провадженої політики «коренізації», зокрема щодо представництва різних національностей в органах радянської влади, підтверджує їх співвідношення у держпараті за 1929 р. Так, на республіканському рівні представники національних меншин склали 63,8 відсотки, обласному – 73,1, а на окружному – 46,5 відсотки. Також певною показовістю відрізнявся рівень примусової колективізації сільського господарства в національних районах. Загалом, в українській республіці було колективізовано 65 відсотків господарств, тоді як єврейські національні райони колективізовано на 96 відсотків [4, с. 103]. Така ж ситуація спостерігалася й в інших районах проживання національних меншин, хоча політика щодо українського єврейства мала свої особливості. Йдеться про питання залучення євреїв до сільського господарства, що відбувалось шляхом їхнього переселення на території УСРР впродовж 1925–1926 рр. З цією метою переселенцям з Київщини, Волині, Полтавщини та Чернігівщини виділили близько 128 460 десятин земельних угідь у південній частині республіки [5, с. 74]. Саме для потреб приїжджаючих і було створено низку єврейських національних сільських і селищних рад. Контроль здійснювали Державний комітет по земельному облаштуванню єврейських трудящих (КОМЗЕТ) під керівництвом П. Смідовича і очолюваний Ю. Ларіним Суспільний комітет по земельному облаштуванню єврейських трудящих (ОЗЕТ) [5, с. 190]. Однією з причин такого переселення було скрутне економічне становище євреїв, які здебільшого проживали в невеликих містечках, займаючись ремеслом і дрібною торгівлею. Політичний же аспект проглядався у згортанні непу і потребі радянського режиму збільшити додаткову соціальну базу за рахунок євреїв-колоністів.

Період так званої євреїзації позначився функціонуванням розгалуженої мережі єврейських освітніх закладів. За різними даними, у 1928–1929 навчальному році в 475 єврейських школах навчалось 70,5 тис. дітей, у 39

школах змішаного типу – 11,5 тис. Функціонували 39 єврейських професійних училищ, серед яких 33 індустріальні та 2 сільськогосподарські. У 1931 р. в УСРР діяло 3 педагогічні, 5 сільськогосподарських, 20 індустріальних єврейських технікумів [4, с. 105]. Отже, освітній процес набув активного розвитку, проте мав і суперечливі фактори. Йдеться про його вкрай нужденне матеріальне забезпечення з одного боку і певне невдоволення прихильників асиміляції – з іншого.

На початку 1930-х рр. командно-адміністративна система зміцнювалась і політику «коренізації», яка на той час вже сприяла зростанню національної самосвідомості, почали призупиняти. Процес ліквідації районів національних меншин розпочався з 1930 р. у зв'язку з ліквідацією округів і переходом на обласну систему управління. Зауважимо, що саме у цей період українізація стала підґрунтям для формування міфу про «націоналізм». Для інших національних меншин, зокрема єврейської, надмірний жорсткий політичний контроль призвів до руйнування традиційних основ єврейського общинного устрою й певного насадження комуністичного мислення. Представники українського єврейства, що прагнули зберегти релігійно-культурні традиції народу не сприйняли нових цінностей. Разом із українцями та іншими національними меншинами, що проживали в УСРР, євреї зазнали примусової колективізації, голодоморів та репресій. За різними підрахунками, у 1930-х рр. в УСРР було засуджено близько 264 тис. євреїв. Близьких родичів засуджених, а це понад 70 тис. дорослих осіб і 35 900 дітей радянським режимом вислано за межі української республіки [2].

Політику «коренізації» на теренах України остаточно припинили у 1938 р. згідно з постановою Політбюро ЦК КП(б)У «Про реорганізацію національних районів та сільрад УРСР у звичайні райони та сільради», якою ліквідували адміністративно-територіальні органи національних меншин. Постанова ж ЦК КП(б)У «Про реорганізацію національних шкіл на Україні» зафіксувала навчальні заклади національних меншин як «вогнища буржуазно-

націоналістичного впливу на дітей» [4]. Крім того, РНК УРСР постановила обов'язковість викладання російської мови в усіх неросійських школах.

Таким чином, радянський режим створив умови для розвитку різних національних груп, намагаючись певною мірою компенсувати союзним республікам відсутність політичного суверенітету. Проте, одночасно з проявами керованого процесу національного відродження, наприкінці 1930-х рр. безпосередні наслідки «коренізації» стали одним із основних орієнтуючих елементів у функціонуванні репресивної системи. У цьому зв'язку розгляд питання репресованих представників національних меншин на теренах України впродовж 20–30-х рр. ХХ ст., зокрема й єврейської, потребує подальшого вивчення й висвітлення в історичній літературі.

Література та джерела:

1. Бунд. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія.* URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%83%D0%BD%D0%B4>.
2. Гриневич Л. Єврейське національно-культурне відродження 1920–1930-х рр. в УСРР у «прокрустовому ложі» більшовицької ідеології. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки : міжвід. зб. наук. пр.* 2004. Вип. 12. С. 225–233.
3. Скрипник М.О. Перебудовними шляхами: Проблема культурного будівництва національностей України: Доповідь на I Всеукр. конференції культурно-освітніх робітників нацменшостей. 20 трав. 1931 р. *Український історичний журнал.* 1989. № 8. С. 118–124. (Передрук за: *Більшовик України.* 1931. № 12).
4. Скрипник М.О. Перебудовними шляхами: Проблема культурного будівництва національностей України: Доповідь на I Всеукр. конференції культурно-освітніх робітників нацменшостей. 20 трав. 1931 р. *Український історичний журнал.* 1989. № 11. С. 99–109. (Передрук за: *Більшовик України.* 1931. № 12).

5. Чирко Б.В. Національні меншини в Україні (20–30 роки ХХ століття). Київ : Асоціація «Україна», 1995. 213 с.
6. Шаповал Ю.І. Коренізація. *Енциклопедія сучасної України*. URL :http://esu.com.ua/search_articles.php?id=3553/.

О. Скус

***ПОЛІТИКА «КОРЕНІЗАЦІЇ» (1922–1939): ЄВРЕЙСЬКА
НАЦІОНАЛЬНА МЕНШИНА НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ***

Анотація. До розгляду запропоновано особливості застосування радянським режимом політики так званої коренізації, основний зміст якої полягав у створенні сприятливих умов для розвитку національних культур на теренах України. Більшу увагу приділено українському єврейству, частка якого серед національних меншин займала 5,4 відсотки. Вказано на окремі аспекти керованого більшовицькою владою процесу, що стали характерними саме для єврейської національності й отримали суперечливі наслідки. Серед останніх слід відзначити асиміляцію, репресії, занепад релігійно-духовних орієнтирів національної єврейської меншини України.

Ключові слова: національні меншини, політика «коренізації», українська республіка, єврейське населення.

О. Скус

***ПОЛИТИКА «КОРЕНИЗАЦИИ» (1922–1939): ЕВРЕЙСКОЕ
НАЦИОНАЛЬНОЕ МЕНЬШИНСТВО НА ТЕРРИТОРИИ УКРАИНЫ***

Аннотация. К рассмотрению предлагаются особенности применения советским режимом политики так называемой коренизации, основной смысл которой заключался в создании благоприятных условий для развития национальных культур на территории Украины. Больше внимание уделено украинскому еврейству, доля которого среди национальных меньшинств занимала 5,4 процента. Указано на отдельные аспекты управляемого большевистской властью процесса, которые стали характерными именно для еврейской национальности и получили противоречивые последствия. Среди

последних следует отметить ассимиляцию, репрессии, упадок религиозно-духовных ориентиров национального еврейского меньшинства Украины.

Ключевые слова: национальные меньшинства, политика «коренизации», украинская республика, еврейское население.

O. Skus

POLICY OF "ROOTIZATION" IN THE USSR (1922–1939):

JEWISH NATIONAL MINORITY IN UKRAINE

Abstract. *The features of the so-called Soviet «rootization» policy, the main content of which was to create favorable conditions for the development of national cultures on the territory of Ukraine, were proposed. At the same time, more attention was paid to Ukrainian Jewish, whose share among national minorities was 5.4 percent. Measures for taking into account national factors in forming the party and state apparatus, as well as the creation of a system of educational institutions, book publishing in the languages of national minorities, etc., are covered. The Bolsheviks carried out the process of «rootization» in two directions, providing Ukrainianization and at the same time actively creating conditions for the development of national minorities living on the territory of the republic. Some aspects of the Bolshevik-led process, which have become characteristic for Jewish nationality and have had conflicting consequences, have been pointed out. Among the latter there is the involvement of Jews in agriculture, which occurred through their resettlement in the southern part of the USSR, as well as the assimilation, repression, decline of religious and spiritual orientations of the national Jewish minority of Ukraine.*

Key words: *national minorities, policy of «rootization» in USSR, Ukrainian republic, Jewish population.*